

Г.В. Дем'янчук

Національний університет державної податкової служби України, Ірпінь

ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ В ПРОЦЕСІ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ

Проведено аналіз стану робіт по створенню об'єктів промислової власності і причин, через які затримується їх розвиток, та визначена роль даних об'єктів в процесі комерціалізації інновацій.

Ключові слова: об'єкт промислової власності, патент, винаходи, корисна модель, промисловий зразок, охоронні документи, інновації, комерціалізація інновацій.

Результати досліджень і розробок є інтелектуальною власністю розробників, що є одним з найважливіших факторів переходу України до постіндустріальної економіки, заснованої на новітніх технологіях. Питання створення, охорони та комерціалізації інтелектуальної власності набувають сьогодні особливої значимості і актуальності в модернізації економіки та її переході на інноваційний шлях розвитку. Об'єктами інтелектуальної власності є: патенти на винаходи, корисні моделі, експериментальні та промислові зразки; авторське право; товарний знак; ноу-хау (охоронні документи, які мають комерційну цінність) та ін.

Об'єкти інтелектуальної власності можна поділити на 4 групи: 1 – об'єкти авторського і суміжних прав; 2 – об'єкти промислової власності; 3 – засоби індивідуалізації (комерційні позначення); 4 – нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності [1].

Метою цієї роботи є аналіз стану робіт (досліджень) по створенню об'єктів промислової власності (ОПВ), причин, через які затримується їх розвиток, і ролі ОПВ в комерціалізації інновацій. Як відомо, за кількістю та структу-

рою ОПВ зазвичай оцінюється стан інноваційної діяльності країни взагалі та окремих підприємств і корпорацій зокрема.

Кількість і структура охоронних документів, які видаються на ОПВ, а також відповідність науково-технічної розробки певному юридичному статусу відіграють надзвичайно важливу роль у комерціалізації інновацій. Структура охоронних документів складається із патентів на винаходи, промислових зразків, корисних моделей та свідоцтв на знаки для товарів і послуг. Головним при визначенні об'єкта комерціалізації виступають патенти, оскільки саме вони відображають науково-технічну складову інновацій. Патент (*лат. patens* – відкритий, новий) – це свідоцтво держави, що засвідчує авторство і виключні права на винахід [2], знак для товарів і послуг [3] та зазначення походження товарів [4]. Патент виконує три основні функції:

1) визначає виключні права на винахід і є головним інструментом в конкурентній боротьбі компаній і фірм (так, якщо в 70–80-х рр. 20 століття патенти виконували виключно охоронну функцію, то уже в 90-х роках патенти стали засобами конкуренції [5]; крім того, по кількості патентів можна судити про стан ін-

новаційної активності як окремих суб'єктів господарської діяльності, так і країни в цілому);

2) є документом інтелектуальної власності винахідника, організації, фірми чи компанії, тобто правовим документом, в якому закладено основу відносин між учасниками товарного обміну;

3) є об'єктом купівлі-продажу, тобто об'єктом технологічного трансферу як всередині країни, так і на зовнішніх ринках (обсяг торгівлі патентами та ліцензіями в світі постійно зростає і оцінюється сотнями мільярдів дол. США на рік).

В табл. 1 показана динаміка видачі охоронних документів у Державній службі інтелектуальної власності України. Як видно з таблиці, кількість виданих патентів на винаходи незначна і за останні роки зменшується. Крім того, за всі роки незалежності загальна кількість патентів становила близько 100 тис. Для порівняння: в США тільки у 2009 р. було видано 190 тис. патентів, а у всьому світі щорічно видається близько 750 тис. патентів. Лідерами

у цій сфері, окрім США, можна назвати Японію, Китай, Німеччину, Великобританію, Південну Корею. Показники ж України свідчать про кризову ситуацію інноваційної діяльності.

Такий стан пов'язаний як з низьким рівнем фінансування досліджень і розробок, так і з відсутністю стимулів проводити наукові дослідження і розробки приватними бізнес-структурами та освоювати нові технології. Проте слід зазначити, що кількість патентів на промислові зразки, корисні моделі та свідоцтва на знаки товарів і послуг до 2012 р збільшувалась із року в рік (табл. 1), а з початку 2012 р. їх кількість почала знижуватись, що говорить про стагнацію ринку науково-дослідних робіт протягом останніх двох років.

Як відомо, винахідницькою діяльністю в Україні займаються у чотирьох секторах науки: *державному* (головним чином, НАН України), *підприємницькому*, *приватно-неприбутковому* та *вищій освіті*. Безумовним лідером у 2010 р. за кількістю заявок на видачу та отримання охоронних документів були Міністер-

Таблиця 1

Динаміка видачі охоронних документів

Охоронні документи (по роках)	Патенти на винаходи, шт.	Патенти на корисні моделі, шт.	Патенти на промислові зразки, шт.	Свідоцтва на знаки для товарів і послуг, шт.
1992	230	—	12	15
1994	4650	—	338	3316
1996	4270	24	240	1025
1998	4336	161	725	1945
2000	5772	222	1044	3339
2002	9178	440	1267	6642
2004	9907	1853	1436	9383
2006	3705	8268	2061	13134
2008	3832	9282	2503	15357
2009	4002	8391	1754	15137
2010	3874	9405	1431	16686
2011	4061	10291	1337	16677
2012	3405	9951	1541	15459
2013	3635	10137	2010	14981

Примітка. Складено за даними Державної служби інтелектуальної власності України.

Джерело: http://sips.gov.ua/i_upload/file/zvit-2013-ua.pdf

ство освіти і науки та Національна академія наук України. Останнє місце займав підприємницький сектор. У 2013 р. ситуація практично не змінилася, але кількість заявок на отримання патентів знизилась.

Так, у 2010 р. сектором вищої освіти було подано 6232 охоронних документів (з них на винаходи – 816) і отримано 5419 охоронних документів (з них на винаходи – 1051); державним сектором було подано заявок – 2182 (з них на винаходи – 490) і отримано – 1886 (з них на винаходи – 663). Підприємницький сектор економіки показав найнижчий рівень кількості охоронних документів за той же період часу (з 480 поданих заявок тільки 244 – на винаходи), а отримано 443 охоронних документів і тільки – 217 на винаходи [6, с. 158]. Загальна ж кількість поданих заявок до вітчизняного патентного відомства упродовж 2013 р. знизилась майже на 2 % у порівнянні з 2012 р. та майже на 6,6 % порівняно з 2010 р. (подано заявок – 8348, у т.ч. заявок на винаходи – 2965) [7].

Порівняльна характеристика кількості заявок на видачу та отримання охоронних документів у Державній службі інтелектуальної власності України по секторах діяльності в 2010 та 2012 рр. наведена в табл. 2. Таке співвідношення виданих та отриманих охоронних документів вказує про досить високу актив-

ність вищих навчальних закладів у проведенні прикладних досліджень, що співпадає з аналогічною ситуацією у розвинених країнах, зокрема в США. Водночас вкрай низька патентна активність підприємницького сектора економіки свідчить про незацікавленість українських промислових підприємств і їх дослідних підрозділів у проведенні власних НДДКР на відміну від високорозвинених країн. Наприклад, найбільша кількість патентів в США та Японії видана приватним компаніям (IBM, Samsung, Microsoft, Canon, Panasonic, Toshiba). Наведені дані вказують на те, що вітчизняний бізнес практично не вкладає кошти в науку та нові технології і продовжує експлуатувати зношене обладнання та використовувати застарілі технології, а в кращому випадку закупляють нове обладнання за кордоном.

Порівняльний аналіз видачі патентів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки та свідоцтва на знаки для товарів і послуг в Україні (дані за 2010 р.) та середнє значення цих показників у п'яти розвинених країнах світу показав наявність диспропорції в структурі охоронних документів в Україні (див. табл. 3).

Звертає увагу приблизно однакове (близько 30 %) співвідношення винаходів, сумарна кількість промислових зразків і корисних моделей, а також знаків для товарів і послуг у розвинених країнах, що вказує, на нашу думку, на

Таблиця 2

Кількість заявок на видачу та отримання охоронних документів у Державній службі інтелектуальної власності України по секторах діяльності

Сектори	Подано заявок на видачу охоронних документів, шт.				Отримано охоронних документів, шт.			
	2010 р.	2012 р.	з них на винаходи		2010 р.	2012 р.	з них на винаходи	
			2010 р.	2012 р.			2010 р.	2012 р.
Державний	2182	1896	773	938	1886	1807	663	911
Підприємницький	480	355	244	151	443	360	217	157
Вищої освіти	6232	6263	1235	1798	5419	6385	1051	1626
Приватний Неприбутковий	0	0	0	0	0	0	0	0
Всього	8894	8514	2252	2877	7748	8552	1931	2694

Примітка. Складено за даними: Статистика / Держкомстат України // www.ukrstat.gov.ua.

збалансованість інноваційної активності різних секторів господарської діяльності цих країн.

У структурі ОПВ в Україні кількість патентів на винаходи більше ніж у 2 рази, а патентів на промислові зразки більше ніж у 3 рази менша від високорозвинених країн з високою інноваційною активністю. Це пов'язано, очевидно, зі зменшенням кількості спеціалістів і організацій, зайнятих дослідями та розробками. Водночас спостерігається високий відсоток корисних моделей і знаків для товарів і послуг. Висока частка знаків для товарів і послуг обумовлена тим, що нові знаки реєструються не завжди на нові товари, також новий знак можна зареєструвати на товар, що виробляється на основі ліцензії, тобто на основі однієї розробки на ринку можуть бути представлені товари під різними знаками (брендами) [8].

Як відомо, термін «корисна модель» застосовується до деяких технічних рішень, а саме до рішень у галузі механіки. Об'єктом корисної моделі може бути конструктивне виконання

пристрою, що відповідає вимогам патентоспроможності. Основною відмінною ознакою корисної моделі від інших об'єктів промислової власності є те, що патент на неї видається під відповідальність заявника без проведення кваліфікаційної експертизи. Спостерігається значний ріст кількості виданих патентів на корисні моделі в Україні за останні роки: їх кількість більш ніж у 2 рази перевищує такий показник у розвинених країнах. Це свідчить про те, що сьогодні корисна модель досить широко використовується як об'єкт цивільно-правових відносин, зокрема як об'єкт ліцензійних договорів [10, 11]. Ця обставина вказує на переважне використання підприємствами України трансферу закордонних технологій і обладнання. Аналогічна ситуація склалася і з видачею патентів на товарні знаки.

Особливе значення в конкурентоспроможності вітчизняної економіки мають дослідження і розробки у високотехнологічних галузях, тобто в галузях, що створюють продукцію з високою доданою вартістю. Однак статистичні дані не дозволяють оцінити рівень патентування в конкретній галузі, оскільки в Державній службі інтелектуальної власності України не представлені дані по галузях наук. Проте аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що у сфері високих технологій частка України у світовому експорті незначна і становить приблизно 0,03 %.

У промислово-розвинених країнах комерційною реалізацією інноваційних проектів, як правило, займається приватний бізнес, за винятком тих проектів, що відносяться до сфери

Таблиця 3

Структура охоронних документів на об'єкти промислової власності у розвинених країнах світу та в Україні, %

Тип об'єктів промислової власності	Розвинені країни світу*	Україна**
Винаходи	31,0	12,25
Промислові зразки	18,7	4,79
Корисні моделі	12,6	29,95
Знаки для товарів і послуг	37,7	53,11

Примітка. * – цитується за [8]; ** – складено за даними: Статистика / Держкомстат України // www.ukrstat.gov.ua.

Таблиця 4

Порівняння інноваційної активності СРСР та США в 1989 р.

Країна	Подано заявок на патент		Надані патенти		Використання патентів у виробництві	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
СРСР	151808	100	84577	100	9437	100
США	161660	106	95539	113	1151178	12138

Примітка. * – цитується за [9].

відповідальності держави (оборона, інфраструктура тощо). Тому надзвичайно важливим є пошук балансу інтересів держави і приватного сектора економіки. Великий розрив між дослідженнями (фундаментальними і прикладними), розробками та їх промисловою реалізацією визначила криза економіки колишнього СРСР. Це видно із порівняння інноваційної активності СРСР і США (світового лідера в комерціалізації інновацій) у 1989 р. — в момент розпаду СРСР.

Як видно з табл. 4, при майже однаковій кількості поданих заявок на патенти і отриманих патентів (за якими оцінюється інноваційна активність країни) використання патентів у промисловості США в 120 разів перевищувало СРСР.

Необхідно зауважити, що в СРСР для впровадження науково-технічних розробок існував державний стандарт (ГОСТ) «Система розробки и постановки продукции на производство» [12], який визначав процедуру і весь перелік робіт, необхідних для промислового впровадження нових технологій, а з набуттям незалежності в Україні почав діяти державний стандарт України (ДСТУ 3974-2000) «Система розроблення та поставлення продукції на виробництва» [13]. Однак планова економіка, повне одержавлення всіх стадій інноваційного процесу та відсутність стимулів не дозволяли використовувати високий науково-технічний потенціал країни. Розрив між дослідженнями і розробками та комерційною реалізацією інновацій привів (навіть у країнах ЄС) до так званого «*європейського парадоксу*», який полягає в тому, що «за умов приблизно однакового рівня інтенсивності наукових досліджень, розвитку правової бази та малого бізнесу... частка США в експорті окремих видів високотехнологічної продукції переважає таку в європейських країнах у 2–10 разів» [14]. Автор зазначеної роботи пояснює це тим, що знання нагромаджуються і реалізуються у вигляді нових технологій переважно великими корпораціями, яких у Америці налічується більше і які по-

тужніші, ніж у Європі [14]. Без заперечення значимої ролі великих корпорацій у практичній реалізації інноваційних технологій необхідно відзначити, що успіхи США в комерціалізації інновацій забезпечуються широкою мережею малих, середніх і великих приватних інноваційних компаній. Це розмаїття сприяє стійкості всієї інноваційної системи США, основним пріоритетом якої є практичне використання інновацій, тобто їх комерціалізація.

Світове лідерство США в комерціалізації науково-технічних розробок було досягнуте також за рахунок міцної законодавчої підтримки. Було прийнято ряд законопроектів (Закон Бей—Доула (Bayh-Dole Act of 1980; Public Law 96-517), Закон «Про технологічні інновації Стівенсона—Уайдлера» (Stevenson-Wydler Technology Innovation Act of 1980), Закон «Про передачу федеральних технологій» (Federal Technology Transfer Act, 1986) та Закон «Про передачу національних конкурентоспроможних технологій» (National Competitiveness Technology Transfer Act, 1989), Закон «Про інноваційні дослідження» (Small Business Innovations Research Act), Закон «Про корпоративні дослідження» (Cooperative Research Act, 1984), Закон «Про передачу технологій малому бізнесу» (Small Business Technology Transfer Act, 1992), які дали право некомерційним організаціям (університетам, дослідницьким центрам, лабораторіям) і малому бізнесу використовувати результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, виконаних за рахунок державних коштів. Це сприяло високій зацікавленості винахідників до патентування, а бізнесменів — до освоєння нових технологій. Законодавчо було визначено розподіл прав на інтелектуальну власність, створену за державні кошти; захист інтересів держави, винахідників та виконавців робіт; розподіл роялті від комерціалізації винаходів.

Після прийняття вищевказаних законів кількість патентів США збільшилася в 10 разів: за 2–3 роки для комерціалізації науково-технічних розробок було організовано 2200 фірм,

створено понад 300 тис. нових робочих місць. Нині ці закони відповідним чином адаптовані до місцевих умов і застосовуються в більшості розвинених країн [15].

Враховуючи критичне відставання України від провідних країн світу в галузі комерціалізації технологій та використовуючи передовий світовий досвід (зокрема, американський), Верховна Рада України 6 жовтня 2012 р. затвердила Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» у новій редакції [16]. Згідно з цим законом майнові права на технології, розроблені за кошти державного бюджету, передаються організаціям і розробникам для подальшої комерціалізації. Закон також визначає, що кошти, отримані в результаті трансферу таких технологій, залишаються організаціям та розробнику і використовуються для розвитку інноваційної діяльності. За висловлюванням *Б.В. Гриньова* — Першого заступника голови Держінформнауки — для подальшої успішної інноваційної діяльності в Україні агентство планує розробити проекти Законів України «Про внесення змін до бюджетного кодексу» (щодо створення Фонду підтримки пріоритетних інноваційних проєктів) і «Про внесення змін до Податкового Кодексу України» (в частині стимулювання інноваційної діяльності) та ряд інших ініціатив. Наскільки ці ініціативи вплинуть на процеси комерціалізації інновацій — покаже час [17].

Відомо, що чим вище науково-технічний рівень держави і ступінь розвитку системи охорони інтелектуальної власності, тим вище експортний потенціал країни та її конкурентоспроможність. Для забезпечення надійного захисту інтелектуальної власності в усіх розвинених країнах створено національні патентні системи. Така система створена і в Україні у особі Державної служби інтелектуальної власності України, діяльність якої була направлена переважно на видачу охоронних документів, розробку інструментів, правил проведення експертиз та ін.

Узагальнюючи погляди вчених, розробників, винахідників та експертів, можна зробити ви-

сновок, що основні труднощі у сфері патентування наукових розробок в Україні полягають ось у чому:

- ✦ несприятливість економіки до інновацій;
- ✦ переорієнтація фундаментальних і прикладних дослідів на закордонних замовників;
- ✦ великий бізнес не виявляє зацікавленості до фінансування та використання вітчизняних розробок і надає перевагу трансферу закордонних технологій та обладнання;
- ✦ відсутність стимулу для приватних бізнес-структур вкладати кошти у дослідження та розробки;
- ✦ низька мотивація винахідників;
- ✦ відсутність державної підтримки малого та середнього інноваційного підприємництва;
- ✦ недовершеність законодавства в питаннях передачі результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт приватному бізнесу.

Ці складності в патентуванні кореспондуються з висновками авторів [18], що стосуються зниження рівня патентної активності в Україні і, на нашу думку, потребують прискореного вирішення. Інакше Україна може надовго залишитися аутсайдером в інноваційному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вірченко В.* Фінансово-економічні механізми комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності // Банківська справа. — 2013. — № 7. — С. 23–31.
2. *Про охорону прав на винаходи і корисні моделі:* Закон України від 15.12.1993 №3687-12 (редакція від 05.12.2012) // Верховна Рада України [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>.
3. *Про охорону прав на знаки для товарів і послуг:* Закон України від 15.12.1993 №3689-12 (редакція від 05.12.2012) // Верховна Рада України [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>.
4. *Про охорону прав на зазначення походження товарів:* Закон України від 16.06.1999р., № 752-14 (редакція від 05.12.2012) // Верховна Рада України [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/752-14>.
5. *Федулова Л., Пашута М.* Розвиток національної інноваційної системи в Україні // Економіка України. — 2005. — № 4. — С. 45–47.

6. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 році: статистичний збірник*. — К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. — С. 158. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/katalog/nauka_in/nid%20_2010.zip.
7. *Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2013 р.: доповідь* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2014/dop/04/dop_ny_13.zip.
8. *Шингур М.В.* Організаційно-економічний механізм комерціалізації науково-технічних робіток: дис. ... кандидата економічних наук: 08.02.02 / Шингур Максим Вячеславович. — К., 2003. — 174 с. (С.42).
9. *Бажал Ю.М.* Економічна теорія технологічних змін: Навчальний посібник / Бажал Ю.М. — К.: Заповіт, 1996. — 240 с.
10. *Батова В.* Ліцензійний договір на використання корисної моделі // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2012. — № 5 (67). — С. 45–50.
11. *Батова В.* Корисні моделі в Україні: вдосконалення правової охорони // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2012. — № 3. — С. 3–10.
12. *Система* разработки и постановки продукции на производство. Продукция производственно-технического назначения: ГОСТ 15.001-88. — [Дата введения 01.03.1989]. — М.: Из-во стандартов, 1989 // Государственный стандарт Союза ССР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://docs.nevacert.ru/files/gost/gost_15.001-1988.pdf.
13. *Система* розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання дослідно-конструкторських робіт: ДСТУ 3974-2000. — Чинний від 2000–07–01. — К.: Держстандарт України, 2001 // Національний стандарт України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://science.crimea.edu/norm_doc/statdart/132_DSTU3974.pdf.
14. *Михайловська О.* «Європейський парадокс» інноваційного розвитку: уроки для України // Економіка України. — 2006. — № 9. — С. 80–85.
15. *Мазур А.А., Пустовойт С.В.* Роль государства о объединении инновационного потенциала украинской науки и промышленности // Наука и инновации. — 2011. — Т. 7. — № 4. — С. 47–51.
16. *Про* державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14.09.06р. № 143-V (редакція від 05.12.2012р.) // Верховна Рада України [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/143-16>.
17. *Гринеv Б.* Инновационные идеи стоят денег // Зеркало недели. — 2013. — № 15. — 20.04.13. — С. 13.
18. *Федулова Л.І., Хаустов В.К.* Оцінювання можливостей реалізації науково-технічного потенціалу України і Росії у формі кластерної взаємодії за допомогою патентного аналізу // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 10. — С. 75–89.

Г.В. Дем'яничук

Национальный университет государственной
налоговой службы Украины, Ирпень

**ОБЪЕКТЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ
СОБСТВЕННОСТИ В ПРОЦЕССЕ
КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИЙ**

Проведен анализ работ по созданию объектов промышленной собственности и причин, по которым задерживается их развитие, а также определена роль этих объектов в процессе коммерциализации инноваций.

Ключевые слова: объект промышленной собственности, патент, изобретение, полезная модель, промышленный образец, охраняемые документы, инновации, коммерциализация инноваций.

G. Demyanchuk

National University of State Tax
Service of Ukraine, Irpin'

**INDUSTRIAL PROPERTY
IN THE COMMERCIALIZATION OF INNOVATIONS**

The analysis of the investigations on creation of industrial property rights, the reasons which constrained their development and their role in the commercialization of innovation are presented.

Key words: industrial property, patent, invention, utility model, industrial design, protection documents, innovation, commercialization of innovations.

Стаття надійшла до редакції 12.05.14